

Masarykova univerzita v Brně
Fakulta sociální studií

**Identita a imaginárno aneb *Uzavřené a otevřené* imaginární komunity
(pokus o teoretické prohloubení Andersonova konceptu *imaginární komunity*)**

**Závěrečná esej ke kurzu SOC 403 Teoretická sociologie 20. století
(doc. PhDr. et Ing. Radim Marada, Ph.D.)**

Vypracoval: Mgr. Michal Šimůnek (20006)
podzim 2005

Základním rysem národa jakožto *imaginární* komunity je dle Andersona sdílená představa vzájemného spříznění příslušníků národa, a to i přes to, že nemají vzájemnou interpersonální zkušenost (Anderson 1995). Takto vymezený koncept imaginární komunity, jak podotýká sám Anderson, je velmi obecný: “In fact, all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (and perhaps even these) are imagined.” (Anderson 1995: 6) Tento koncept tak o povaze a specifikách partikulární kolektivní identity na první pohled říká jen velmi málo, neboť imaginární povahu budou nutně mít nejen velké sociální celky, jakými je například národ, kmenové společnosti, subkultury, ale i rodina a samotný subjekt: *imaginárno* je totiž nezbytnou a konstitutivní součástí individuálních i kolektivních identit. Důležité přitom je, že toto *představování si*, může mít v rámci partikulárních komunit různou povahu, dle které je lze umístit na pomyslnou škálu od *otevřených* až po hluboce integrované, inkluzivní a *uzavřené* komunity. Příkladem těchto extrémů jsou dvě, s procesem modernizace úzce spojené imaginární komunity: na jedné straně je to *veřejnost* a na druhé *národ*.

Identita a *imaginárno*

Andersonův koncept imaginární komunity implicitně odkazuje na sociální, respektive existenciální podmíněnost poznání reality (národ jakožto socio-kulturně podmíněná forma kolektivní identity): v tomto smyslu jej lze interpretovat a rozšířit v kontextu Mannheimovy, Bergerovy a Luckmanovy sociologie vědění.

Mannheim noří sociálního aktéra zcela do sociální reality: jedinec “mluví jazykem své skupiny; myslí způsobem, jakým myslí jeho skupina.” (Mannheim 1991: 57). Identita sociálního aktéra, smysl, který dává sociální realitě, jsou tak založeny primárně na kolektivně sdílené *představě* o povaze reality. Berger s Luckmanem tuto Mannheimovu pozici v jistém smyslu upřesňují. Dle jejich názoru je v individuálním životě vždy obsažena skupinová situace a vice versa. Berger s Luckmanem tuto skutečnost výstižně vyjádřili v konceptu *zobecnělého druhého*: “Když je ve vědomí vytvořen zobecnělý druhý, je ustanoven symetrický vztah mezi objektivní a subjektivní realitou. Co je reálné “venku”, odpovídá tomu, co je reálné “uvnitř”.” (Berger, Luckman 1999: 132) *Zobecnělý druhý* přitom není nic jiného než abstrakce, schopnost představovat si sebe sama jako součást nějakého širšího sociálního celku, schopnost představit si *Já* jako *My*.

Berger a Luckmann jdou dokonce tak daleko, že pojem “kolektivní identita” považují za zavádějící. Identita sociálních aktérů je vytvářena “vzájemným působením organismu, individuálního vědomí a sociální struktury”, přičemž takto formované identity “sociální strukturu ovlivňují, udržují, obměňují, a dokonce ji i přebudovávají”. (Berger, Luckman 1999: 171) Identita je tedy utvořena v rámci dialektického procesu mezi subjektem a sociální realitou. Významné přitom je, že sociální aktér se v průběhu primární a sekundární socializace *identifikuje s druhými, internalizuje jejich obraz*. Tento proces pak nese zjevné prvky imaginárna, neboť *druzí* nám jsou převážně dostupní jako představa, obraz. Jinak řečeno, kolektivně sdílené *imaginárno* poskytuje významný prostor

k identifikacím, je to specifický typ vědomí, který je hluboce zakořeněn v objektivní i subjektivní realitě.

Pokud se odvoláme na psychoanalytickou, zejména Lacanovu (Lacan 1977: 1-7), teorii identity, můžeme funkci imaginárna rozšířit až k momentu samotného zrodu subjektu. Lacanova slavná a provokativní věta “*Je est un autre!*” odkazuje na skutečnost, že zrod subjektu je založen na procesu (narcistické) identifikace s *Druhým* (psáno s velkým “D”, neboť Lacan zde odkazuje nikoli na konkrétního *druhého*, nýbrž na *Druhého* jakožto koncept, jakousi verzi *zobecnělého druhého*). V rámci ontogeneze subjektu umísťuje Lacan tento proces, který označuje jako *stádium zrcadla*, příznačně na začátek říše, kterou označuje jako *imaginární*. Subjekt se totiž identifikuje s obrazem, imagem, představou sebe sama, tak jak mu ji zprostředkovávají *Druzí*. Místo, aby platila rovnice Já nerovná se druhý, platí, že Já je Druhý, Já je *představa* Druhého.

Uzavřený národ a otevřená veřejnost

Castels a Davidson patří k zastáncům názoru, že pod vlivem globalizačních procesů je národní stát v hluboké krizi, že ztratil suverenitu ve vojenské, hospodářské a kulturní oblasti. V této souvislosti je občanství definované na základě národní příslušnosti neadekvátní podobou politické příslušnosti. Místo toho potřebujeme nové přístupy k občanství, které budou zohledňovat kulturní a sociální diverzitu jedinců pohybujících se v prostoru národních států, přístupy které budou založeny na otevřené a flexibilní sounáležitosti: “...belonging can no longer mean being part of a national community...” (Castels, Davidson 2000: viii) Castels s Davidsonem tak de facto evokují rozporuplnou povahu dvou forem imaginární komunity: na jedné straně *uzavřený* a inkluzivní *národ*, na straně druhé *otevřenou veřejnost*. Z našeho pohledu je důležité, že odlišnost těchto dvou forem sounáležitosti lze vhodně interpretovat v kontextu různé míry imaginárna, různé míry identifikačního a identitu sociálního aktéra formujícího potenciálu.

Habermas (Habermas, 2000) charakterizuje veřejnost jako sféru soukromých osob spojených v publiku a střetávajících se ve svobodné rozpravě s veřejnou mocí na základě racionální argumentace a veřejného rozvažování. Občanská veřejnost je tak ze své podstaty pluralitní (vhodnější je hovořit o *veřejnostech* než o jedné veřejnosti), heterogenní, otevřená a rovnostářská: konflikt je jejím moderm operandi, svobody, které zaručuje a naplňuje jsou přístupné všem bez jakýchkoli omezujících kritérií ať již povahy národnostní, rasové, genderové či jiné. Jak podotkl Habermas: “Koncept veřejnosti podporuje spíše sféru *sekundární intimity* než sféru primární kolektivity.” (Habermas 2000: 269-270)

Oproti *veřejnosti* má národ a vzájemné vazby jeho příslušníků povahu příbuzenského či náboženského svazku (viz. např. Anderson 1995: 204-205). Národ je tak zejména emocionálně založeným konstruktem (veřejnost je spíše konstruktem racionálním). Národní identita má povahu vazby na *významné druhé* v procesu primární socializace, je tak silně integrovaná, homogenní, monologická, v Lacanově smyslu omnipresentní a omnipotentní (narcistická identifikace se sebou samým jakožto vnímajícím a ovládajícím subjektem).

Ve smyslu výše uvedených úvah o imaginární povaze identit tak lze rozdíl mezi *národem* a *veřejností* vymezit zejména ve sféře sebepojetí jedince, v jeho subjektivní, avšak intersubjektivně dané, identitě. Identifikační potenciál národa je mnohem větší a hlubší, než identifikační potenciál veřejnosti, národní identita je *uzavřená*, zatímco příslušnost k veřejnosti se stává součástí sebepojetí jedince nanejvýš v explozivním smyslu racionálně vyargumentované *otevřené* povahy veřejného prostoru.

Uvědomíme-li si odlišnost *imaginárna* v případě *veřejnosti* a *národa*, pomůže nám to pochopit, proč *národ* hraje stále tak významnou roli i v globalizovaném světě a proč se principy spojované s *veřejností* prosazují vůči národní identitě s takovými obtížemi. Tato skutečnost je dobře patrná na současné rozepři ohledně karikatur proroka Mohameda otištěných v dánském tisku. Euroamerické *otevřené* společnosti řízené principy veřejného prostoru, které se příznačně ohánějí svobodou projevu (klíčová svoboda pro ustavení veřejnosti), se dostaly do rozporu s islámskými teokraticko-nacionalistickými společnostmi, tedy s *uzavřenými* imaginárními komunitami. Tento spor vychází do značné míry právě z odlišné imaginární povahy *veřejného* a *národního*: v rámci *veřejnosti* je karikatura uzavřených imaginárních symbolů legitimní, samotnými *uzavřenými* komunitami je však vnímána jako útok na identitu svých členů.

Literatura:

- Anderson, Benedict 1995. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.
- Berger, Peter, Thomas Luckmann 1999. *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: CDK.
- Castels, Stephen, Alastair Davidson 2000. *Citizenship and Migration. Globalization and the Politics of Belonging*. Basingstoke, London: Macmillan Press.
- Habermas, Jürgen 2000: *Strukturální přeměna veřejnosti. Zkoumání jedné kategorie občanské společnosti*. Praha: Filosofie.
- Lacan, Jacques 1977. *Écrits. A selection*. New York, London: W.W.Norton & Company.
- Mannheim, Karl 1991. *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa.